

אמת מארץ תצמה

(תשובה לשגיא)

שגיא היקר!

קראתי את מכתבך יותר מפעם אחת, ודברים שהבנתי בראשונה לא הבנתי בשנייה. בנסותי למצות את מכתבך לנקודות מרכזיות שבהן אתה עוסק ואשר עליהן נתבקשתי להשיב - קצת התקשיתי, וזאת כי יותר מכול, לענ"ד, המכתב הוא לא מה שכתוב בו אלא מה שלא כתוב בו! או - בלשון קצת אחרת - מה שכתוב בין השורות. ואבאר דבריי. הנקודות המרכזיות שעליהן אתה מלין הן:

1. מערכת החינוך שלנו לוקה בהסברה לא נאותה ובשימוש במילים מפוצצות, שלטעמך הקשר בינן לבינן ובינן למציאות שבה אתה חי - פשוט לא קיים.
 2. מקווה אתה להתחדשותה של ההלכה, כאשר בעצם נקודה 2 קשורה בקשר עמוק ל-1. אך דומני שבמכתבך יש משהו אחר לגמרי שאותו אינך כותב בצורה ישירה, אבל אני קורא אותו בין השורות; ואתייחס אליו בהמשך דבריי (נשבר לך חלום).
- ראשית, קצת על עצמי. "גם אני נולדתי בארץ הזו והלכתי לאורכה ולרוחבה", גם אותי לא קיבלה אדמת יש"ע בזרועות פתוחות ובשמחה; לא כחייל במילואים, ועוד קודם לכן בדרום לבנון במסגרת השירות הסדיר. ותתפלא - גם את ניסי 67 ו-48 לא ראיתי (אני יליד 73. אני אוהב שימוש בתאריכים לועזיים, אך אני משתמש באותה מטבע לשון שטבעת). ותשמח אולי לשמוע - גם "לא אכלתי מן במדבר"; ודווקא מתוך כך אני מבין מאוד וחש היטב את אשר כתבת. מאידך אני מרגיש שהחמצת משהו. ואבאר את דבריי.

א. האידיאל והמציאות

אפתח בכמה קביעות ביחס שבין רעיונות נשגבים (אידיאלים) לבין הסלעים הנוקשים והקרים של המציאות, שלעניות דעתי הן צריכות להיות נר לרגלי כל מי שעוסק בחינוך, ודווקא בדור מיוחד ומורכב שכזה. ולאחר מכן אפרט אותן:

1. למחנך אמיתי אסור להיות מציאותי.
2. אסור למחנך לעשות אידיאליזציה של המציאות.
3. על המחנך לדעת כל הזמן לפני מי הוא עומד, כך שהאידיאל לא יהיה מנותק מהמציאות.

1. למחנך אמיתי אסור להיות מציאותי

משפט זה - אם לא מסבירים אותו היטב - נראה מאוד מקומם ותלוש, ולכן אני מחלה את פני הקורא שיקרא הכול היטב!

חינוך בעומקו הוא למצות את הפוטנציאל שיש באותו חניך/ה שאנו עוסקים בו, ולהיות "מציאותי" פירושו של דבר למעשה השלמה עם מצב נתון והבנה ש"מה לעשות - ככה אני" (או כשדנים על תופעה, האמירה היא "ככה זה"). כדי להמחיש את הדבר, תאר לעצמך את אברהם אבינו נכנע לאביו או לנמרוד ומסרב לחקור ולמצוא את האמת הפנימית שלו הזועקת מעמקי

הווייתו¹. הרי העולם כולו היה נתון בחשכה פאגאנית איומה עד עצם היום הזה. ולכן נקרא הוא אברהם העברי².

אם נעמיק להבין את הדבר, הרי למדנו שאסור להיות מציאותי; כי המציאות כפי שהיא היא הדבר היחיד כמעט שניתן לומר עליו שישתנה. מציאות הרי היא נגזרת של התנהגויות חברתיות מסוימות שנקבעו ונשתרשו עקב תהליכים סוציולוגיים מורכבים יותר או פחות. וכאשר נורמות אלו מוטעות ניתן וצריך לשנות אותן.

תאמר ודאי שאין אמירה זו דווקא לגבי מחנך אלא כל אדם בעל חזון אסור לו שיהיה מציאותי, ואכן אני מסכים לכך וק"ו בחינוך. מסכן הוא המחנך שיעסוק רק בהסברת המציאות המרה ללא רצון ושאיפה ואולי חלום להביא לשינויה.

2. אסור למחנך לעשות אידיאליזציה של המציאות

חושש אני שתופעה זו של האדרת המציאות כראש לכול, לוקה בה החברה המודרנית בכלל, ולצערי הרב לא פסח הנגע גם על מחננו - לעשות ממציאות קלוקלת חזות הכול ולפעמים אף מצווה³, או בלשון נופל על לשון להפוך כל 'דפקטי' ל'אפקטי'.

רואה אני בעיני רוחי את המצקצקים והמצטטים מדברי הרב זצ"ל באורות התשובה על תיקוני התרבות וקידום העולם, וגם עליהם חוזר אני: אסור למחנך לעשות אידיאליזציה של המציאות⁴. הרב ישראל הס זצ"ל מבאר יפה בספרו "אמונות" את יסודה של העבודה הזרה והאלימות הקדומה בכך שעובדי עבודה זרה היו הופכים צורך לערך. וזה היה עניין עבודת "הבעל" - בעילה, ועניין "הפעור" - עשיית צרכים. האדם ניצב משתומם מול צרכים אדירים שלכאורה שולטים בו ומכתיבים לו מה ומתי, ועל כן הפך צורך לכוח וכוח לערך ובעל מעמד חשוב, המשפיע על כל חייו ומחשבתו.

1. עיי רמב"ם, הלי' עבודת כוכבים פרק א': "כיון שנגמל איתן זה התחיל לשוטט בדעתו והוא קטן והתחיל לחשוב ביום ובלילה, והיה תמיה... ולא היה לו למלמד ולא מודיע דבר אלא מושקע באור כשדים בין עובדי כוכבים הטפשים... ולבו משוטט ומבין, עד שהשיג דרך האמת והבין קו הצדק מתבוננתו הנכונה וידע שיש שם א-לוה אחד. והוא ברא הכול ואין בכל הנמצא אלוה חוץ ממנו, וידע שכל העולם טועים... ובן ארבעים שנה הכיר אברהם את בוראו. כיון שהכיר וידע התחיל להשיב תשובות על בני אור כשדים ולערוך דין עמהם ולומר שאין זו דרך האמת שאתם הולכים בה, ושיבר הצלמים, והתחיל להודיע לעם שאין ראוי לעבוד אלא לא-לוה העולם... כיון שגבר עליהם בראיותיו בקש המלך להורגו ונעשה לו נס ויצא לחרן והתחיל לעמוד ולקרוא בקול גדול לכל העולם ולהודיעם שיש שם א-לוה אחד לכל העולם ולו ראוי לעבוד והיה מהלך וקורא ומקבץ העם מעיר לעיר ומממלכה לממלכה עד שהגיע לארץ כנען והוא קורא, שנאמר: 'זיקרא שם בשם ה' א-ל עולם'. וכיון שהיו העם מתקבצין אליו ושואלין לו על דבריו היה מודיע לכל אחד ואחד כפי דעתו עד שיחזירוהו לדרך האמת עד שנתקבצו אליו אלפים ורבות והם אנשי בית אברהם ושתל בלבם העיקר הגדול הזה..."

2. ומפורסמים דברי חז"ל שכל העולם מעבר אחד וזה בדיק ניגוד למציאות.

3. איני זו כרגע בכל השלכותיה של אמירה זו, ע"ע טלוויזיה בעד או נגד, אינטרנט וכו', שהרי אנו חלק מהחברה וזה דבר שלא יתנתק, כי אין כאן מקומו.

4. כדאי לעיין היטב בהסתייגויות שהרב עצמו מעלה שם.

החברה המתירנית המודרנית חוטאת אף היא בחטא קדום זה, ומתוספת לאווירה הזו האמירה הפוסט-מודרנית כל כך שאין אמת מוחלטת. אמירות ותפיסות אלו תולדותיהן כיוצא בהן שהכול מותרין לך ואי אפשר לשפוט אותך על אמירותיך או מעשיך.

אם תרצה, בעומק הדברים הטענה היא: המציאות היא חזות הכול והיא היא היחידה שתכתיב ותנחה תקבע ותתקבע. ולכן אם אינך יכול לנצח אותה, הצטרף אליה.

ברב-שיח שנערך לא מכבר בין כמה ראשי ישיבות תיכונית עלה נושא זה בזעיר אנפין: האם הישיבה היא מבצר הגנה ומגדל אור בים של אי שפיות, ועניינה החיים האידיאליים עד כמה שניתן בתוך חברה מודרנית, או שעלינו מוטלת החובה לחנך למציאות כפי שהיא על כל מורכבותה ותחלואיה? עמדתי בזה ברורה עד מאוד.

אך האידיאליזציה של המציאות באה בפנים נוספות חמורות יותר, וזה בבחינת 'אין לך אלא מה שעיניך רואות'. המציאות הופכת להיות חזות הכול: מה שבה, בה; ומה שאינו נראה, אינו קיים או אינו רלוונטי. זו כבר רמה עמוקה יותר של חולי שרוב בני אדם לוקים בו. ואני אדגים את הדבר דווקא מצידו השני. כמה פעמים מחנכים אינם מאמינים בתלמיד/ה על סמך היכרותם ה"עמוקה" ורבת השנים או על סמך "מומחים" למיניהם, והנה מתברר שדווקא תלמידים אלו מצליחים ומפתיעים. אכן המציאות היא הכי לא מציאותית והכי משתנה. וכי עליה רוצה אתה להתבסס?

לכן אל לנו לרומם את המציאות לאידיאל ואל לנו להיכנע לתכתיביה.

3. שהאידיאל לא יהיה מנותק מהמציאות

למרות כל הנאמר לעיל חשוב מאוד הכלל הבא: שהאידיאל לא יהיה מנותק מהמציאות. בחטא זה אנו הרבה פעמים חוטאים, אך עקב מורכבות הדברים והעובדה שהם נראים סותרים לדברים דלעיל אבאר את דבריי.

דע לפני מי אתה עומד או מי הם שומעי לקחך. הביטוי הזה מופיע בחז"ל אמנם במשמעות קצת שונה, אך ודאי ניתן להמליץ אותו לעניינינו. כמה פעמים עומד אדם ומדבר לבני נוער אך נראה הוא להם כמשהו שבא מעולם אחר, שלא לומר - דינוזאור. וזאת כי הפער בין הדורות והרקעים קיים. אחרת במציאות מתוקנת אין כל כך מה לחנך, ולכן כל אחד מאתנו המחנכים צריך לדעת מה הרקע של תלמידיו ומשם יש עליו לרומםם שלב אחרי שלב, ולא להציב מדרגות שאינן יכולות להתגשם במציאות, ולא לדבר בשפה גבוהה ומליצית. אם תרצה אשתמש ברעיון שאותו שמעתי בחז"ל⁵. משה רבנו נצטווה "עשה לך שתי חצוצרות כסף" ואומרים רבותינו (מנחות כח, א): תנו רבנן: כל הכלים שעשה משה - כשרים לו וכשרים לדורות. חצוצרות - כשרות לו ופסולות לדורות.

ואומר המדרש (במדבר רבה טו, טו):

עשה לך שתי חצוצרות כסף - שיהיו תוקעין לפניך כמלך. עשה לך - משלך עשה לך - לך אתה עושה ולא לאחר. אתה משתמש בהן ואין אחר משתמש בהן. תדע לך, שהרי יהושע תלמידו של משה לא נשתמש בהן אלא בשופרות...

5. שמעתי את זה מראובן פופקא שיחיה, אך אחר כך ראיתי שזה נאמר בשם כמה גדולים.

והשאלה המתבקשת היא: למה? וההסבר הוא נפלא: החצוצרה היא כלי המשמש למקרא העם; ומה שהיה טוב בתקופת משה כבר איננו רלוונטי בתקופת יהושע. עליו למצוא דרך חדשה למקרא העם אם רצונו שהעם יאוחד תחת מנהיגותו. אוי!! כמה שהדברים נכונים ועמוקים. השינוי המתבקש הוא לא בתורה!! או בהלכה!! אלא בדרך - בחצוצרה האמורה לקרוא לעם. ובכך אסור לדבר בלשון עבר או לספר בלשון לעי"ז. כל דור ושפתו, כל דור ומושגיו; ובלבד שהשינוי הוא בכלי ולא בתוכן. זוכר אני עת נפטר סבי, הרב משה צבי נריה-ה זצ"ל, ישבו חלק מבני השפחה ודנו בדמותו. חלק אמרו שהיה שמרן וחלק אמרו שהיה מהפכן. קמה אחת מדודותיי ואמרה הגדרה נפלאה וקולעת שהאמת שהוא היה "מהפכן על מנת לשמר". וכבר אמרו לנו חז"ל (נדרים מ, א):

תניא: רבי שמעון בן אלעזר אומר, אם יאמרו לך ילדים 'בנה' וזקנים יסתורו - שמע לזקנים ואל תשמע לילדים; שבני ילדים סתירה וסתירת זקנים בנין; וסימן לדבר - רחבעם בן שלמה. או כפי שכבר אמר אביו (שיר השירים א, ח):
אם לא תדעי לך היפה בנשים, צאי לך בעקבי הצאן ורעי את גדויתייך על משכנות הרועים.

ב. הכאב שלא נכתב

אך אם יורשה לי, שגיאה, אני חש במשהו בין השורות שאמנם אתה לא כתבת אותו בפירוש, אך אני קורא אותו, ולכן אני מסתייג שאולי אני טועה. הכאב שלך הוא על "החלום ושברו"; החלום שכאשר אתה תסיים את הישיבה התיכונית, הטוב האידיאלי כבר ישרור וימות המשיח יורגשו וכדברי המשורר: "אני מבטיח לך ילדה שלי קטנה שזו תהיה המלחמה האחרונה", והמציאות הנוראה של טרור וצבא, לבטים ושאלות טופחת לנו לכולנו על פנינו. ומה אומר לך? הכאב שלך הוא של כולנו על כך שטרם זכינו ל"אחישנה" ועוד לא הגענו ל"בעתה". אך אומר לך רק את זאת - תשובת ישעיהו לחזקיהו בעת חוליו (ברכות י, א):
אמר ליה: בהדי כבשי דרחמנא למה לך? מאי דמפקדת איבעי לך למעבד, ומה דניחא קמיה קודשא בריך הוא לעבד.

עלינו כבני אדם מוטלת החובה להתאמץ! לא עליך המלאכה לגמור, אך עלינו לנסות ככל אשר לאל ידינו. וב"ה כל מי שרוצה (!) יכול לראות התקדמות; אמנם "איטיות" לטעמינו, אך מי אנו שנקבע לוי"ז לריבונו של עולם?
חיים אנו במדינה משלנו ב"ה, דבר שרבים מאבותינו כלל לא חלמו, וחווים אנו נסים רבים "על נסיד שבכל יום עמנו". אבל בהחלט כנים דבריך: לא הכול מושלם ועוד רבה הדרך. אך לא בגלל קושי נשנה גישת אמת של תורת נצח.

